

Uknjizi „Govor i jezik kulturna smotra naroda“ Isidora Sekulić bila je na tragu da puštu formulaciju stutne književne umetnosti kad je nizom činjenica, nizom tvrdnjai i jednostavnih istina dokazivala uopšteno, doduše, da se celu književnu problematiku vrti oko sposobnosti jezika, oko nacina izražavanja, kazivanja.

„Cime pretragavaju i nadživljaju vreme, tekstovi? — pišala se u esaju o srpskom narodnom jeziku. „Da li samo idejama, da li estetskom osećajima, da li možda i jezikom? Neko će reći određeno: idejama se drži tekst. Da, ali pod uslovom da ideje drži jezik, to jest, da je ideja dobila plastičan i autoritativan izraz kroz neki zvez i moćan jezik, makar i za stareo jezik.“ Jasno i nedvosmisleno se, dakle, odredila: oko jezikom očvrsnate ideje, (motive, slike, teme), živeće one samostalnim životom kao tvorevine i kao potke; razruši li se jezik, nestadešto i ideje i njihova pesna-

pasusu nijedne nove činjenice, nijednog nepoznatog detalja, ničega van opširnijih istorija književnosti. Ali pogledajte rečenicu: „Otačdžina, Britanija, tražila je svoje dete.“ Odnos Bajronov prema otadžbini, ona vrsta časti zbog koje su se svadili sedam grčkih gradova oko Homera i zbog čega su se sporile Firenca i Ravena oko tela Dantegova, one probudene nežnosti pravog materinstva i posthumno priznavanje legendarne veličine pesnika, sve se to skralo ovoj kratkog rečenici, u ovih pet reči. Praviti na opšteteponatim činjenicama i posmatrati nijanse novih odnosa, iskazivati supitnosti u već postojećim odnosima, to je pesnicima dozvoljeno i to je Isidora umela. Uzmeo ona svu podatak, povuče oko njega nekoliko linija, preporedi ga, oplesni, i to više nije podatak, to je međajon, umetnički predmet. Pograđa se temom, napravi malu digresiju i bac i svetlost na čitavu jednu duhovnu oblast. Bujice reči teče iz njenog teksta, penuša-

iz kojih su nicali oni slavni putevi do Beča i Crne Gore i oni neslavni do krušedolskog manastira i do Dunderskih u Novom Sadu. Isti taj intimni zakon egzistencija „vojvodanskog višeg tipa“ progovorio je i u Isidori na sasvim suprotan način, ali progovorio je toliko snažno da se čitav njen dragoceni život određio za drugovanje s kulturom i za dosledan stoicizam muškog izdržavanja nedaća koje su je kao žensko čeljade zadesavale u kulturi malog naroda i u bespuču pisaca svoje generacije. Ona se više nego ikak kod nas smišljava i svesno posvetila analitičkim tremucima pronicanja u umetničke lepote da je od toga napravila ne pasiju, nego sudbinu: ostala je doveča žudna čiste neprofane reči. Prolaze su mimo ne škole i jiskvasta mladić i zeleni, prolazili su i živili u njenom vremenu mnogi borci i begunci, a ona je, držeći se po strani, ostajala čudno postojana sa svojom neverikom književnom baštinom da bi na kraju dočekala

P e t a r m i l o s a v l i j e v i c

jezik je sabirno mesto svih znanja

samostalno bivstvovanje, jer upravo jezik čini sуштинu onoga što se naziva književnom umetnošću. „Uzmite li u ruku poetičko delo u nekom jeziku, ništa nije veće i moćnije JA od tog jezika...“ — rekla je već na drugoj stranici knjige, a negde mnogo kasnije zabeležila slučaj s francuskim prevodom „Evgenija Onjegin“: pitaju se Francuzi: što vam je, pobogu, tu veliko?“ Ono, gospodo, što vi ne čujete i ne čitate u prevodu: stil! „Stil, mi tako mislimo, bezmalo da je sve u jeziku, pa i u književnosti. Neko će reći: A misli? A misli, prijatelju, to je opet stil“, kazala je stranicu pre toga. Ni ranije, ni sada u ovoj poslednjoj knjizi kao da uposte nema insistiranja na bilo kojem od onih sablasnih pojmoveva koji su se doživotno uvukli u teorijske i estetične glavolobje. Samo: ima lepa reč u toga i toga, taj i taj reka je lepu reč. Kako rade, deluju, dejstvuju govorne moće ljudi? Odličan odgovor za to imamo u filozofiji indijskoj, u Upanišadama, gde stoji: „Govor u čoveku sabirno je mesto svih znanja.“

Pravedno bi bilo da poslednju reč o tome što je suština umetnosti, književnosti, ima onaj koji je znao i iskusio. Isidora Sekulić živila je osamdeset i više godina, oko pedeset godina se aktivno bavila književnim radom, služila se se znao i iskusio. Isidora Sekulić imala najšire obrazovanje kojim čovek može ovladati, imala vanredno bogatu odiseju po morima i oazama književne lepote, zalažila u najčuvanje svetske raznine i doživljavala velike susrete sa nezaboravnim ljudima i ličnostima, sretala se sa raznim teorijama i estetikama. Pogodnije ljestnosti od nje skoro ne bi bilo da iz ličnih istaknuta izvuče poslednju konzervenciju o tome što u najskrivenijem delu sebe literatura jeste i gde treba da je tražimo. Ali posle svega što je saznala i utvrdila, u njenom testamentu, u ovoj poslednjoj njenoj knjizi, „Govor i jezik“ kulturna smotra naroda, čeka nas iznenadenje, ništa drugo do uživk: Kako jezik nadrasta čoveka! kako čovek ne može da sagleda tu kulturnu silu! i uporno insistiranje kroz celu knjigu, „da je jezik sam sobom inspirator, stvaračka sila.“

Piše Isidora o grčkom ustanku i o engleskom pesniku Bajronu, pa u poslednjem pasusu završava i sudbinu izuzetnog pesnika: „Kao što je s paradaima i u ushićenjem bio dočekan, tako je umrli Bajron sa gorčinom i bolom bio opplakan. Grči su hteli telo Bajronovo da sahrane u Tezejuv hramu u Atini. Otačdžina, Britanija, tražila je svoje dete. Neko vreme je srce iz balsamovana tela pokojnikova ležalo u Misolungiju. Britanija je najzad uzelza sve. Plovio je Bajron na talasima u zavičaj pod uvek istim znamenjem: da se iz zavičaja nikad više ne vrati ni u Grčku ni u Italiju.“ Nema u tom

se od nagomillavanja, od širine. Vi mislite: izvanredan talent, izvanredna inspirisanost. Ne samo to! To je izvanredna duhovna superiornost koja ume da sračunava efekte i da rukovodi čitavom strategijom osvajanja vaših čula.

Isidora je bila sekla i slobode i stvaralačkog iškustva da može književnom poslu da pristupa na širokom frontu znanja i iškustva i da može maksimalno svesno da se orijentise u prividu stvari i pojava. Iz drugovanja s delima i autorima stvorila je ona u sebi nevideno sreća čitaoca sladokusko sposobno da primi svakovrsnost karaktera i temperamenata, postala je bila ne stručnjak za jednu oblast duhovnog razbacivanja, nego duh koji najčešće i najradije pokazuje fincu svojih osećaja i supitnosti svojih umetnički nastrojenih nerava. „Dva domaća njegova jesu dva najteža i najviša domaća poezije. Na jednom kraju ilirska pesma koja ne sme biti teža od leptira, dokle ne sme zapravo sadržati ni osećaj, nego samo gracioznu stilizaciju osećaja. Na drugom kraju omahn omo najteže, teže i od olova, tragedija.“ Tačno glase ona dve često podvlačene rečenice iz teksta o Lazi Kostiću; precizniji i tananjima formulacija, čini mi se, od njih nema. Bila se toliko uputila u nemerljive zakone unutrašnjih veza, reči i u poređanju jezičnih draži da joj se puls govorjenja kao posebna sudbinška potka koju jezik odaje isto onako kao što oči odaju duševna stanja i pokrete; iz svoje usamljeničke ljuštare opštila je ona sa svetom preko jezika kao preko magnetnih talasa i mogla je više da doslučuje, više skrivenih veza da pohvata nego da je neposredno u književnom životu učestvovala. Kad je pisala o Njegošu prvo ga je iz „Gorskog vijenca“ i drugih njegovih dela rekonstruisala i vaskrsala, a zatim je sve to podacima proverila i dokazala. Nije badava pamtila ovu već citiranu indijsku: „Jezik je sabirno mesto svih znanja“, jer se već toliko puta pokazalo i ponovilo da se kroz jezik može ustanoviti stepen kulture i stepen obrazovanosti jednog čoveka i jednog naroda, da se može ustanoviti i mentalitet u temperamenat i intelektualno bogatstvo s kojim se raspolaže. Mogu se pisati zato truditi da u svojim delima kriju sebe i svoju ličnost, ali im to pomoći neće: izdace ih način na koji pišu, reči koje upotrebljavaju, zrak koji iz teksta izlaze.

Kakve je, međutim, spisateljske slutnje svog uspona imala da preživi, čega se sve moralna odreći i čemu sve povinovati da bi ispunila svoju životnu i književnu harmoniju, znala je samo ona, ali je i nju zasigurno gonila sudbina „višeg vojvodanskog tipa“ koja je Duru Jaksiću osudila na dugo i muškotrpo učiteljevanje po Srbiji i na većito proteststvo duha i karaktera i koja je nesrećnog helena vojvodanskog Lazu Kostića bacala u neizlečive zanose i isto takve prkose

gordana todorović

zemlja u strofama

Ptice, ujutrite u kapiju jave, pevaju
nada mnom dok disanje koraka besano
razgrće plamene krikove mora,
srebrnolepog kao splet godina
u brdima cvrkuta što sanja.

Teče Dunav moje mladosti, nosim tu
ružu vreve u usni
bokoronedre zemlje što nepepeli u
meni
i urastam u vetrar, u bronzanu
plamen bregova,
u jedno mirisnilo leptirastog
lišća,
uaprilji se u travu, u perju
tišine sanjam zvuke,

lepe kao cvrtava buka oblaka
u mojim grudima, berem smeh
plamenja
za grane pune oblaka, za zoru
drveća
srastam sa vatrom noći,
školjke snova zru mi pod
trepavicom,

u rogovima zraka sam prva ljubičica,
crnogruda polja mi pevaju u čelu,
belive sveta mi stanuju u osmehu,
grudi jezera, vatrorečiti predeo,
taj vremeslov munjokrvnih lobanja,

to buđenje leta, natalasanog u meni,
jutro što u očima pticozori,
pa sam krov proleća, zagnjuren u granje sveta,
olujopolje slobode i svi suncovodi dana,
talasotiha trava i srebrni zov
oblaka

i bezbroj — more reči mi na usnama
cvetu,
val rose u meni gori i zemlja
zorogora,
more zvezdanih krila, laste
preureduju zore,
grad, kad balčaknu mu se svetlosti,
zemlja, zemlja što mi se grozne
kroz usne.

Proleće u sluhu, drhtavo kao ptica,
ta je zemlja čiji pepeo grana
plače u meni i cveta požar — venac
nada,
u sebi nosim i rađam zororeči
kao smehogrlje zrakova slobode

i suncoproboje njene ljubim usnama
pesmoratnika,
u kanjonima mojih ruku da vatri,
da vrtloži,
na mome dlanu da četinari,
kao izdžinak borbe, šarenosuncana,
kao golub od kristala nad mlađošću
da stražari...

Bojnokliktaj njen čuvam i
plamen — kosti njene.
Srebrni nož zora i beskraj suncorečja.
U krzno pene uvija me Krka.
Peva me Morava duž koje rasuh
korenazorja.
U žitu snova, u požnjevcima
kose zemlju nosim.

U prarosilištima pesme
gde disanje koraka besano
razgrće plamene krikove mora
ruke kao laste u grudima
bregova gore
dok pevam u zvonima svetlosti
i trave...